

Оригинални научни рад

Примљен: 1. 9. 2021.

Прихваћен: 30. 9. 2021.

ГРЧКЕ КЊИГЕ БЕЧКЕ ШТАМПАРИЈЕ ДИМИТРИЈА ДАВИДОВИЋА

Штампарија Димитрија Давидовића за три године рада у Бечу није ојравдала очекивања Срба, нији његова лична. Не добивши оштите правоштампања, зајео је у велике финансијске невоље. Користећи познатиство са бојашом грчко-цинцарском породицом Дарвар, покушао је да проблем превазићи штампанем књиа на грчком језику. Пошто је у српској науци ово до данас остало незнајно, у раду износимо расположиве податке о томе, смајрајући то значајним за српску националну библиографију, чиме се уједно додатно приказују и нарочите међунационалне културне везе. На крају рада доносимо каталога свих грчких књиа које је Давидовић штампано.

У писању новина живио сам, у вођењу
типографије дисао сам.
(Давидовић у писму кнезу Милошу, марта 1822)

Многозаслужни Димитрије Давидовић, „сав Србин”, како му стоји на гробној плочи, још увек нема своју потпуну научну монографију. Иако су у његову част била организована два научна скупа са објављеним зборницима,¹ и иако се његово дело проучава већ више од 180 година (рачунамо ли од *Крајикога живописања* објављеног Милованом Видаковићем 1838. у Арнотовој „Српској новини”²), још се није нашао нико ко би начинио синтезу знања о њему и сместио је у оквир једне обимније студије.³ Свакако, има још ствари које треба о њему истражити како би та будућа студија била потпунија, а једна од њих се свакако тиче рада његове бечке типографије. Ни она сама још није била предмет засебног

¹ *Сиваралаштво Димитрија Давидовића*, Београд 1989, 2009²; *Димитрије Давидовић, вечити савременик*, Београд 2009.

² М. Видаковић, *Кратко живоописане Димитрија Давидовича*. Српска новина, 96–104 (1838).

³ Радош Љушић је објавио корисну и информативну књигу намењену основном упознавању са Давидовићевим делом *Оријентални новинар, европски политичар Димитрије Давидовић*, Београд 2006; сличног је карактера и књига Предрага Пејчића *Српске новине Димитрија Давидовића*, Београд 2009.

занимања, премда се о њој одавна зна релативно много. Овај прилог покушаће та знања допунити појединим подацима, досад углавном недо-вољно или сасвим непознатим, уз претпоставку да ће они Давидовићево дело додатно осветлити, а у средишту пажње биће његова пословна са-радња са бечком грко-цинцарском колонијом, и то баш у контексту рада поменути штампариие.

Историја српских штампарииа у Аустријском царству далеко је од тога да се може назвати срећном. Дозволу за оснивање тражио је одмах по преласку Дунава патријарх Арсеније III, али до тога није дошло кроз цео 18. век. Прва штампарииа у српским рукама била је тек она Стефана Новаковића, која је у Бечу радила од 1792, али се убрзо угасила и прешла у руке Пештанског универзитета. Било је јасно да је ово тежак недостатак и огромна препрека успеху било каквог националног рада. Подизање нове штампариие постала је готово заветна жеља српских интелектуалаца, коју је баштинио и Димитрије Давидовић. Делимично због тога, као човек просветитељских идеја и замаха, а и да би олакшао издавање „Новина сербских”, он је решио да отвори штампарииу; вест о томе наишла је на одобравање, а ишчекивање коначног почетка рада било је праћено великим надама.⁴ Наравно, Срби су своје књиге могли, као што су и пре тога радили, штампати у Будиму и у Бечу, где је било неколико штампарииа са ћириличним словима (сам Давидовић је своје новине печатао најпре код Шнирера, а потом код Шмитбауера и у Јерменској печатњи), али је посебна српска типографија била важна не само због олакшавања издавачких послова: она је требало да постане права национална институција. Поред тога било је то очигледно и питање националног поноса, знак да се Срби укључују у „коло просвештених народа”, како се онда говорило.

Околности рада Давидовићеве књигопечатње углавном су познате, мада у српској литератури нема свих података о томе. Зна се да је до новца за куповину (који му је увек недостајао, јер је посао са новинама био економски неисплатив) дошао преко мираза (обе женидбе су му у кратком временском периоду донеле доста новца⁵), такође и уз помоћ бечког трговца Марка Дарвара, са чијом је фамилијом био уско повезан, толико да је и саму штампарииу сместио у њихову кућу на Старом Флајшмаркту. Допунске податке о пореклу саме штампариие, као и о начину изучавања типографског заната, даје нам релевантна аустријска литература. Познато је да је Давидовићев план био врло оптимистичан, с обзиром на то да је имао намеру тражити општу штампарску привилегију, тј. право штам-

⁴ Лукијан Мушицки је, следећи сопствену поетику опевавања савремености, на први глас о идеји оснивања типографије саставио октобра 1816. оду Давидовићу, у повишеном емотивном тону, желећи му да буде српски Курцбек, Шнирер и Шмитбауер (Л. Мушицки, *Стихотворенія, 1*, Пешта 1838, 51–53), а онда и још једну, чим је типографија почела са радом, марта 1819. (*истио*, 81–84).

⁵ А. Ivić, *Novi podaci o Dimitriju Davidoviću*. Књижевни север, 10 (1926), 398.

пања на свим језицима; без засебне дозволе од стране власти није се у то време могао започети никакав посао. Зато је код штампара Шмитбауера, код кога је „Новине сербске” штампано од броја 82 за 1816, провео три месеца, од јануара 1817, учећи словослагање, и то на сопственим новинама, као и на појединим другим књигама које је овај штампано, под надзором фактора Кристијана Мартина Адолфа, па је на крају, у присуству свих радника штампарије, добио и уверење о свршеном занату.⁶ Најпре је, немајући сопствене пресе и опрему, покушао склопити ортачки споразум са штампаром Цвеком, али од тога није било ништа. Потом је из новина сазнао да се на продају нуди, у доњоаустријској вароши Рец, штампарија Јохана Гајслера, па ју је коначно и купио⁷, како би започео самостално деловање. Међутим, сударио се са државним законима и суревњивошћу бечког типографског еснафа. Привилегију за штампање књига на ћирилицу држала је у то време будимска Штампарија Пештанског универзитета, а бечки штампари протестовали су против ширења Давидовићевих права на неограничен рад, па му је 1819. на концу одобрено штампање књига само на „оријенталним” језицима, док ћирилицом није смео штампати.⁸ Чак су поједини тражили и да му се конфискују латинична слова која је дао излити.⁹ Јасно је да је Давидовић овоме подухвату приступио недовољно опрезно, чак и наивно, сматрајући без сумње да ће му свакако бити дато опште штампарско право, због чега је одмах доживео велику економску штету. Наиме, био је набавио много више латиничних него ћириличних слова, давши за њих укупно 12.000 форинти, што сазнајемо из једног писма кнезу Милошу, у којем он, чим је прешао у Србију, заговара отварање штампарије, приповедајући успут и о свом финансијском краху. Из овог писма излази и да он, уосталом, због предности коју је дао латиничним писменима, не би био кадар, због недостатка довољног броја ћириличних слова, штампати брзо и ефикасно српску књигу већу од пар табака, чак и да је успео пренети штампарију у Србију.¹⁰ Све то говори у најмању руку о његовој непромишљености, па ако узмемо у обзир и чињеницу да је број претплатника на „Новине сербске” био у непрестаном паду, није чудо да је не само остао без новца, него и запао у дугове; чини се да је томе допринело и његово исувише галантно руковање новцем у

⁶ A. Mayer, *Wiens Buchdrucker-Geschichte, 1482-1882, Bd. 2*, Wien 1887, 194.

⁷ *Ibid*, 404. A. Durstmüller, *500 Jahre Druck in Österreich*, Wien 1982, 284.

⁸ P. Frank, J. Frimmel, *Buchwesen in Wien 1750-1850*, Wiesbaden 2008, 34.

⁹ A. Mayer, 195. Документе везане за овај конкурентски сукоб објавио је још 1925. Тихомир Остојић, *Архивски подаци о Димитрију Давидовићу и бечким Српским новинама*. Споменик СКА, 62, 2. раз. 52, 1925, 1–22.

¹⁰ Андра Гавриловић, *Из живота Димитрија Давидовића : по архивским подацима*. Годишњица Николе Чупића, 31 (1912), 111–112.

свакодневном животу.¹¹ То је свакако један од разлога његовог напуштања Аустрије, па су убрзо, у пролеће 1822, престале излазити и његове новине, а штампарија је затворена; тачније, прешла је 1823. у руке његовог некадашњег учитеља заната, већ помињаног Шмитбауеровог фактора Кристијана Мартина Адолфа. Ни он се, међутим, није с њом нарочито прославио као типографски предузетник.¹²

Испоставило се тако да је оно што су сви жељно ишчекивали, оснивање посебне српске књигопечатње, доживело готово потпуни неуспех, јер она није малтене ни у чему испунила своју сврху. На крају, од српских ствари Давидовић је у својој типографији штампао само „Новине сербске”, рачунајући и засебне „Смесице књижевне” које су уз њих ишле као додатак и које су доживеле експлозију 1821.¹³ Такав начин рада није се могао ни у ком смислу исплатити: уложена средства је било немогуће повратити, а камоли нешто и зарадити. Финансијска пропаст је била неминовна, а разочарање међу Србима знатно.

Давидовић је ипак покушавао своје предузеће спасити, од самог почетка рада, и то најпре користећи везе са богатом и добро организованом гркофоном заједницом престоног града. Дозвола за штампање књига на „оријенталним” језицима очигледно се тицала и грчког, па се Давидовић окренуо својим пријатељима и добротворима из фамилије Дарварових. Њихови односи биће овде приказани у светлу економске сарадње, на основу података до којих се дошло у току израде *Српске библиографије књига 1801-1867*, а који су код нас највероватније готово сасвим непознати. Личне Давидовићеве везе са овом разгранатом цинцарском породицом успостављене су на дубљи начин вероватно тек у Бечу, али свакако да имају своју предисторију. Наиме, Дарварови, који потичу са територије данашње северне Грчке, из места Клисура, села словенског назива али цинцарске популације, преселили су се, као и многи други Цинцари, због османских погрома, али и због школовања и ширења пословних односа, на територију Аустријског царства. Глава породице, Никола Дарвар, био је трговац. Од његових пет синова најзнаменитији је Димитрије, рођен 1757: иако је требало да наследи очев посао, Димитрије се, вођен својим талентом и интелектом, определио за школовање, па је са старијим братом Јованом у својој дванаестој години стигао у Земун. После завршене тамошње грчке школе отишао је на науку у Нови Сад, где је такође постојала грчка школа, 1777. је доспео у Букурешт, 1780. је прешао у Беч, да би потом четири године провео на универзитету у Халеу, а потом и неко време у Лајпцигу. После тога се вратио у Земун,

¹¹ Ј. Хаџић, *Животъ Димитрія Давидовића*. Дѣла Димитрія Давидовића. 1, Историја народа србскогъ, Београд 1846, IX.

¹² А. Mayer, 203, 404; А. Durstmüller, 285.

¹³ Наштампao је ћирилицом осим тога, како сведочи библиографска евиденција, још само Геснерову *Смрћ Авелову* у току 1820, на 122 стране.

где је као учитељ провео девет година, да би 1795. коначно прешао у Беч и остао тамо до смрти 1823. године.¹⁴ Димитрије Дарвар, код нас називан и Николајевићем, представља снажну спону српске и грчке културе, а у нашој књижевној историји и библиографији има истакнуто место као преводилац. По природи ствари, живећи међу Србима, морао је добро научити српски и стећи бројне пријатељске везе међу њима. И не само српски већ и словенски, тадашњи књижевни језик Срба: као интелектуалац склон науци и просветитељском раду, одлично га је савладао, па је на њега са грчког превео неколико књига: 1786. је у Бечу изашао његов превод дела Антонија Византијског *Благонравије или Књижица ко украшенију нравов јуношеских zelo полезна*, 1799. *Кевита Тивејскога Икона и Епиктита стојическаго Ручница*, а потом већ 1801. *Зерцало християнскоје* Методија Антракита. Последњу књигу су својим трошком, „в ползу славно-сербскога народа”, издала својим новцем његова браћа Марко и Јован, што сведочи да није у питању био тек пуки економски интерес, него и пријатељство. Међутим, у последње време се испоставило да је Димитрије Дарвар још заслужнији за српско-грчке односе, јер је преводио и обратно – са српског и словенског на грчки: 1791. је објавио превод Рајићевог *Малої катихисиса* под насловом *Μικρά κατήχησις ἢτοι σύντομος ορθόδοξος ομολογία της ανατολικής Εκκλησίας των Γραικών ἢ Ρωμαίων*,¹⁵ а 1803. превод *Ейшиома* Дионисија Новаковића, делимично прерађен и допуњен, и насловљен знатно другачије: *Ἐγχειρίδιον Χριστιανικόν*.¹⁶ Ови су преводи доживели много прештампавања чак и у самој Грчкој, па је занимљиво приметити да су се Грци у једном временском раздобљу, Дарваровом заслугом и трудом, учили богословљу од Срба, што се не би очекивало.

Димитрије Давидовић, рођен 1789, имао је свега шест година кад је његов имењак Дарвар напустио Земун, тако да њихово познанство није могло потицати из тог доба, али се може претпоставити да је оно било породично, јер је и Давидовићев отац Гаврило био трговац, и свакако је морао познавати старије Дарваре. Тако је његов син, стигавши на науке у Беч 1812, доспео у не сасвим непознату средину, јер су му подршку могли пружити његови доста старији цинцарски земљаци. У случају његове штампарије то је било више но очито: у њеној набавци финансијски удео

¹⁴ Више података о њему на грчком: К. Μαλαφαντης, *Ο Δημήτριος Ν. Δάρβαρης : η Παιδαγωγική και ο „Нδυσμένος Λόγος”*. Парнаσσος, 24 (2002), 95–114 (са основном литературом). Погледати и текст на Википедији: https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Δάρβαρης. Приступ 31. 12. 2020.

¹⁵ О томе: Ж. Војновић, *Међународни хоризонѝ Рајићевої Малої катихисиса*. Богословље и духовни живот Карловачке митрополије, 3, Београд 2020, 146–162.

¹⁶ Види: Ж. Војновић, *Међународни хоризонѝ Новаковићевої Ейшиома*. Лазар Чурчић, књигољуб и књигохранитељ, Нови Сад 2019, 84–97.

је имао Марко Дарвар,¹⁷ па је и сама радионица била, како је већ речено, смештена у њиховој кући, број 746, на Старом Флајшмаркту.¹⁸ Јасно је да су се Дарварови веома трудили да ово српско предузеће успе. Зато и није чудо што је Давидовић, већ од самог почетка рада штампарије, добио да штампа и књиге на грчком језику. Апсолутно се не може заобићи претпоставка да је то било дело управо Дарварових, и да се радило о питању обостране користи, утемељене на пријатељским односима. Наиме, гркофона заједница у Бечу имала је велике потребе за књигама, а библиографија грчке књиге штампане у Бечу заиста је богата. То је последица постојања и рада покрета тзв. новогрчког просветитељства, чији су најзначајнији носиоци били Адамант Кораис и Рига од Фере, а сам Димитрије Дарвар представљао је такође важну појаву у том идејно-делатном кругу. Просветитељски рад се, природно, ширио књигом, због чега су Грци и грокофони Цинцари развили велику издавачку делатност; ту је Беч био врло битно средиште, а у свему је знатну улогу играо управо Димитрије Дарвар, о чему сведочи и његова импозантна библиографија.¹⁹ Грци су своје књиге свих тих година објављивали код бечких немачких штампара, којих није било мало, па је јасно да ни у ком случају нису могли имати техничких препрека при издавању. Пре 1819. умели су у Бечу објављивати, како нам показују грчки библиографски извори,²⁰ и преко тридесет књига годишње, много више него Срби. Уосталом, Соларић је говорио да у то доба у Венецији на 99 грчких долази једна објављена „илирска“ књига.²¹ Иако у Бечу тај однос није био такав, јасно је да Грцима због тога Давидовићева појава унутар тамошњег типографског цеха није могла бити од животне важности. Сматрамо стога да је Давидовић посао са штампањем грчке књиге добио не само што је можда био јефтинији (о томе немамо података), него што су му у томе посредници својим неоспорним угледом морали бити браћа Дарвар.²²

¹⁷ Ј. Хаџић, Х.

¹⁸ Тако је потписан податак о штампарији у *Догацику* уз „Новине“ 15. марта 1819. Убрзо је дошло до ренумерације бечких кућа, па је број 746 промењен у 702 (*Vollständiges Verzeichniß aller in der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien und ihren Vorstädten befindlichen Straßen, Gassen, Plätze und Häuser; dann derselben Schilde und Eigenthümer*, Wien 1821, 33). Зато и стоји, уз Давидовићев текст *Моје Вниманіе на Глас Арфе Шишатовачке*, објављеном као додаток уз број 2 „Новина“ за 1821, да је штампан „у печатњи учредника Димитрија Давидовића, на старомъ Флајшмаркту 702 у Дарваровој кући“.

¹⁹ Колико нам је познато, први пут је објављена на 502. и 503. страни његовог посмртно издатог дела *Ευκκλόπαιδεία ἀπλοελληνική*, које је приредио 1829. његов брат Петар, иначе и сам писац и преводилац.

²⁰ Βιβλιολογικὸ Εργαστήρι „Φίλιππος Ηλιού“, http://62.1.45.170/bibliology/search_advanced.asp. Приступ 31. 12. 2020.

²¹ П. Соларић, *Поминакъ книжескій*, Венеција 1810, 56.

²² Наслућује се из свега да су Дарвари према Давидовићу имали покровитељски однос; чини се да је у финансијском смислу ту био најважнији Марко Дарвар, који је, судећи по горецитираном бечком шематизму, поседовао неколико кућа у граду: осим оне

Давидовић се тако грчком књигом бавио у све три године свог активног штампарског рада, од 1819.²³ до 1821. године, наштампавши укупно 20 наслова у 25 томова (а не искључујемо високу вероватноћу да их је било и више). Занимљиво је да је последња књига издата 1822, кад је сам Давидовић већ био у Србији; очигледно да су радници штампарије, о којима не знамо ништа осим да су били Немци, још увек стајали на располагању, пре него је у марту те године она запечаћена по налогу власти²⁴.

Кад се сведу сви рачуни, испада да је Димитрије Давидовић, многожељени српски књигопечататељ, иронијом судбине више урадио својим типографским предузећем за грчку него за српску културу.²⁵ Подаци које ћемо у наставку изнети о томе леп су показатељ међународних културних веза које су стари српски делатељи народног просвештенија стварали и одржавали, а ови односи, у светлу преводилачких напора о којима смо говорили, значајно обогаћују слику односа православних народа у околностима непостојања и самих почетака стварања, тј. обнављања сопствених самосталних националних држава, ка чему су културни напори и Срба и Грка/Цинцара у Аустријском царству у суштини и били усмерени: нарочито је грчки устанак 1821. умногоме био припреман програмским подизањем националне свести, са књигом као оруђем, без обзира на тему.

У српској науци се о свему овоме зна доста, али о овом виду пословне сарадње Давидовића са бечким Грцима мало или готово ништа. То је чудно, тим пре што је Давидовићевим савременицима, који су и сами добро били упућени у новогрчко просветитељство, то морало бити одлично познато. Изгледа, међутим, да нико није мислио да о томе треба оставити макар какве податке, барем као занимљивост тог доба. Јован Хаџић, први прави Давидовићев животописац, само је напоменуо да је његова штампарија располагала грчким словима,²⁶ али нигде потом, барем колико смо могли за ову прилику установити, о тој теми није нешто више речено, иако су добри познаваоци историје српске књиге о

на броју 702, његов је био и „Дарвархоф” на броју 698 (такође Стари Флајшмаркт), затим куће бр. 299 (Хауптштрассе) и 723 (Ротетурмгасе), као и куће 310-312 (Бокгасе). Очигледно да се радило о изузетно богатом човеку, што би требало значити да је Давидовић могао имати лепих изгледа на успех. То се, нажалост, није обистинило, па је он из Аустрије отишао чак и обременен великим дуговима.

²³ Према објављенију у броју 22 „Новина сербских”, штампарија је званично отворена 12. марта 1819.

²⁴ А. Ивић, *Архивска трага о југословенским књижевним и културним радницима*, 3. Београд 1932, 31.

²⁵ Упошљавање Давидовића на штампању грчких књига не значи да су сви такви послови били поверени њему; чак и да су издавачи то желели, његова штампарија није могла имати довољан капацитет за то. Године 1819. он је одштампао нешто више од трећине грчких књига у Бечу, 1820. половину, а 1821. велику већину (мада је те године књижна продукција на грчком била скромнија но иначе).

²⁶ Ј. Хаџић, VIII.

њој ипак нешто знали. Шумаревић спомиње да је Давидовић штампао грчки *Нови Завети* 1819. на педесет табака,²⁷ али не казује ништа друго. Пословично добро обавештени Лаза Чурчић на једном месту помиње да су тамо „штампане грчке и немачке књиге”, но на томе и остаје.²⁸ Претпостављајући да је ипак неко пре нас можда казао коју реч више о овој теми, ми ћемо овде донети основне податке који су између осталог важни за српску националну библиографију,²⁹ а у част двестагодишњице Давидовићевог штампарског „претпријатија”.

О самим грчким књигама које је Давидовић штампао овде нећемо говорити, јер оне нису биле намењене Србима, па у историји српске књиге нису одиграле значајну улогу, иако није искључено да су их читали поједини образованији Срби. Њих, уосталом, у српским библиотекама уопште и нема, због чега и није чудо да се о њима ништа не зна. Ипак, бацимо ли поглед на списак који овде доносимо, лако ћемо утврдити да је дух времена једнако утицао и на Србе и на Грке, па су се преводили и читали исти писци и иста дела, а занимљиво је колико је висок проценат такве истоветности остварен за само те три године рада Давидовићеве печатње. Ту је грчки превод *Млагој Робинзона* Јоакима Хајнриха Кампеа (*Τοῦ νέου Ρομπινσὸν Σομβάντα*), којег је Јоаким Вујић објавио на српском још 1810. године; потом, у једној књизи, Мармонтелова дела *Алјска њасџирка* (*Η Βοσκοπόλα τῶν Ἀλγεων*) и *Лаусус и Лидија* (*Λαῦσος καὶ Λυδία*), оба преведена Доситејем Обрадовићем и објављена у *Собранију разних наравоучиџељних вешџеј* 1793; налазимо и омиљеног поету тог доба Саломона Геснера, и популарног, широко превођеног немачког хришћанског педагога Кристофа фон Шмида; нарочито је овај други био читан код Срба, чак и после Првог светског рата (грчки преводи његових књига под називима *Ίστορία τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς* и *Ίστορία τῆς Νέας*

²⁷ С. Шумаревић, *Шџамџа у Срба*, Београд 1936, 73. Овај податак казује нам да је Давидовић располагао великим бројем грчких слова, чим је могао штампати одједном књигу таквог обима.

²⁸ Л. Чурчић, *Старе српске шџамџарије у Турској и Аустџирији*. Споменица посвећена 130-годишњици Библиотеке Српске академије наука и уметности, Београд 1974, 60. Податак о штампању немачких књига није тачан, јер Давидовић није имао дозволу за то. Једини текстови штампани код Давидовића на немачком налазе се у два двојезична грчко-немачка издања (*Грамајџика* Михаила Бојаџија и превод А. Христула), где су доспели у ствари силом прилика.

²⁹ На грчке књиге штампане код Давидовића наишли смо истражујући грађу за српску ретроспективну библиографију 1801–1867. Нажалост, због недостатка времена и снага нису сва ова издања уврштена у њу, а потпуније истраживање, чије резултате овде саопштавамо, могло је бити обављено тек пошто је тај посао окончан. То је случај и са преводима *Ејџџома* и *Малој катџисиса*, чији је преводачки хоризонт у пуној мери могао бити сагледан тек кад су обављени крупни послови на општој националној библиографији. Види: *Српска библиографија. Књиге. 1801–1867*, 2. (глав. ред. Жарко Војновић), Београд 2019, 650 (Регистар издавача и штампара). Свакако, сва ова недостајућа издања биће укључена у допуне ове библиографије.

Графис вероватно одговарају српском преводу Платона Атанацковића из 1857. насловљеном *Училишна и домаћња библија*, у два тома). За нас је нарочито важно поменути да је Давидовић 1819. штампао треће издање Дарваровог превода Рајићевог *Малої катихисиса*, што је најбоља потврда његових тесних веза са овом породицом и уопште са грчким просветитељским бечким кругом, чије још неке важне делатнике, попут Неофита Дуке, налазимо међу његовим клијентима. Дарвар је исте 1819. године објавио код Давидовића, о трошку своје браће Марка и Јована, и свој мали поетски зборник са четири засебне песме посвећене важним личностима политичког живота Европе. И Петар Дарвар, један од браће, штампао је неке своје преводе код Давидовића, као што се види из списка који на крају дајемо, а може се претпоставити да су и неки непотписани преводи или дела такође потекли из дарваровског пера.³⁰ Није без интереса споменути још једног посленика српско-грчко/цинцарских односа који је своје дело издао код Давидовића (грчку граматику на грчком и немачком), данас нама готово непознатог Михаила Бојација, упамћеног ипак у историји српске књиге по свом преводу грчких пословица објављеном 1808. под насловом *Умнаја настјављенија или Нравоучићељнаја правила*; за штампу је, за српско читатељство, припремио 1819. и чувено дело Јана Коменског *Orbis Pictus* на десет језика (!), при чему су превод на српски и на „два влашка дијалекта“ („даковлашки“ и „маћедоновлашки“) били лично његови, али га није објавио, вероватно због слабог одзива претплатника, упркос бројним ангажованим сакупљачима пренумерације широм српског културног простора.³¹ Њихова бројност јасно показује да је међу Србима посвуда имао добре везе и познанства. Стога није никакво чудо што му је Давидовић 1821. одштампао и целу књигу. Иако се начелно радило о услужној делатности, блискост Срба и Цинцара која се овде испољава наводи нас на питања која би могла бити од значаја за схватање правог карактера њихових међусобних односа. Чини се да је тема самоспознаје интелектуалаца арумунског рода као што су Михаил Бојаци и Димитрије Дарвар врло инспиративна. Истакнемо ли чињеницу очигледног постојања двојног етничког/националног идентитета, при

³⁰ То проистиче управо из поменуте библиографије Димитрија Дарвара коју је саставио Петар Дарвар, али новији грчки библиографски извори о томе ћуте. Ако би то, међутим, била истина, могло би се рећи да је Давидовић велик део свог штампарског стажа посвећено грчкој књизи провео радећи на умним сочињенијима браће Дарвар.

³¹ М. Бојаци, *Обзнанџие*, Беч 1819. Бојаци, Мосхопољац пореклом, данас познат као писац прве граматике цинцарског језика, такође је имао језички вишеслојно школовање у Будиму (где је рођен) или Пешти, судећи по његовом стваралаштву на српском/словенском. Добро је познавао најважније српске културне раднике тог доба; у време Давидовићевог живота у Бечу био је тамо учитељ, па су морали бити блиски: у једном од додатака „Новина сербских“ објављен је његов српски превод одломка Геснерових *Игула*, а потом и превод са грчког једне приповетке. Два пута је чак био и кандидат за цензора српских књига у будимској штампарији (*Leksikon pisaca Jugoslavije*, 1, Novi Sad 1972, 278).

чему као да у језичком смислу код већине претеже грчки, оправдано је питање, узмемо ли у обзир да су се превођењем на српски највероватније бавили добровољно, није ли код њих веома жив и делатан био такође и српски језички идентитет, који их је, преко заједничке православне вере, морао чинити суштински врло блиским и самим Србима уопште, све до нивоа идентификације с њима?

Ради занимљивости, а нарочито ради библиографске потпуности, напоменимо овде да је Давидовић своју привилегију која се тицала „оријенталних” језика искористио да би 1819. штампао и једну књигу на румунским језику. То је био дело чешко-немачког педагога Г. И. Венцела, у преводу насловљено *Otu de lume seu sontice regule cuvietiei, gratiei, mai alesului modu a vietiei, si a adeveratelor blandetie spre intriubuintiarea tenerimeii Romanesci*. Везе са Дарварима лако се дају приметити и овде, јер је преводилац Василе Гергелј књигу посветио једном од чланова ове фамилије, Георгију Константину. Нисмо успели утврдити да ли је било још случајева штампања румунских књига.

У наставку дајемо хронолошки уређен каталог грчких књига штампаних у Давидовићевој печатњи како бисмо пружили конкретну илустрацију онога што је досад речено. Сви описи су дати грчким писмом, тачно према изворнику, онако како стоји на самим књигама, са свим потребним библиографским елементима. Једино смо ауторске одреднице, ради лакшег сналажења читатеља, дали српски, ћирилицом, уз поједине напомене испод самог описа, које смо сматрали битним. У историји грчке књиге сва ова издања добро су позната, а српска публика сада има први пут прилику да се с њима упозна. Она ће од сада постати саставни део српске националне библиографије, нарочито оног њеног дела који сведочи о везама српске са другим европским културама, а дело Димитрија Давидовића може се сада сагледати и у нешто другачијем светлу.

ГЕСНЕР, Саломон

Ὁ πρῶτος Ναύτης : εἰς δύο ᾠδάς, ᾧ προσετέθησαν ἕτερα δύο Ποιήματα, ἢ Εἰκῶν ἐκ τοῦ Κατακλυσμοῦ καὶ ἡ Νύξ / Πονήματα τοῦ Σολομῶντος Γεσσνέρου ; μεταφρασθέντα ἐκ τῆς Γερμανικῆς εἰς τὴν Ἀπλοελληνικὴν διάλεκτον παρὰ Π. Ν. Δ. [Πέτρος Νικολάου Δάρβαρης]. – Ἐν Βιέννῃ : Τύποις καὶ ἀναλώμασι Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1819. – 112 стр.

На корицама насл.: Πονήματα τοῦ Σολομῶντος Γεσσνέρου.

ДАРВАР, Димитрије

Τέτταρα Μικρὰ Ποιήματα : ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα Ἦρωελεγεῖα Ἐγκωμιαστικὰ εἰς τοὺς Τρισεβάστους Αὐτοκράτορας Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας Φραγκῖσκον καὶ Ἀλέξανδρον τοὺς Εἰρηνοφίλους τε καὶ Εἰρηνοποιούς τῶν δὲ λοιπῶν δύο τὸ μὲν Σαρκικὸν εἰς τὴν τῆς Ρωσσίας Μεταβολὴν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τὸ δὲ Ἐπικήδειον εἰς τὸν

ἄωρον θάνατον τῆς Σεβαστῆς Βιρτεμβέργης Ἀνάσσης Αἰκατερίνης / Συντεθέντα καὶ ἐκδοθέντα ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως. – [Беч] : δαπάνη Ἰωάννου καὶ Μάρκου Δαρβάρεων ἕνεκα βοήθειας τῶν πτωχῶν μαθητῶν του ἐνταῦθα ἑλληνικοῦ σχολείου, 1819 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Παρα τῷ τυπογράφῳ Δημητρίῳ Δαβιδοβίκῃ). – 26 στp.

Посвећено царевима Францу I и Александру I, „мирољупцима и миро-творцима”, и преминулој 1819. Екатерини Павловној, виртембершкој краљици.

КАМΠΕ, Јоаким Хајнрих

Τοῦ νέου Ρομπινσὸν Συμβάντα. Τόμος Α΄ / Συντεθέντα μὲν εἰς Γερμανικὸν ἰδίωμα, μεταφρασθέντα δὲ εἰς τὴν ἀπλὴν ἡμῶν διάλεκτον, παρὰ τοῦ Εὐγενεστάτου Κυρίου Βαρῶνος Κωνσταντίνου Δημητρίου Μπέλιου τοῦ ἐκ Λινοτοπόλεως τῆς Μακεδονίας. – [Б. м.] : Νῦν δὲ ἀνατυπωθέντα δαπάνη τῆς Κυρίας Ἑλένης Ἐμμανοὴλ Ταφρᾶ τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης, 1819 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκῃ). – 195 στp.

КАМΠΕ, Јоаким Хајнрих

Τοῦ νέου Ρομπινσὸν Συμβάντα. Τόμος Β΄ / Συντεθέντα μὲν εἰς Γερμανικὸν ἰδίωμα, μεταφρασθέντα δὲ εἰς τὴν ἀπλὴν ἡμῶν διάλεκτον, παρὰ τοῦ Εὐγενεστάτου Κυρίου Βαρῶνος Κωνσταντίνου Δημητρίου Μπέλιου τοῦ ἐκ Λινοτοπόλεως τῆς Μακεδονίας. – [Б. м.] : Νῦν δὲ ἀνατυπωθέντα δαπάνη τῆς Κυρίας Ἑλένης Ἐμμανοὴλ Ταφρᾶ τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης, 1819 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκῃ). – 250 στp.

ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝ ΙΚΟΝΟΜ

Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς Ἐπαρχίας Φιλίππουπόλεως, ἡ Περιγραφή αὐτῆς / συντεθεῖσα ὑπὸ τοῦ αἰδεσιμολογιωτάτου Οἰκονόμου Κυρίου Κωνσταντίνου Τερέως Φιλίππουπολίτου. – [Б. м.] : ἐκδοθεῖσα δαπάνη τοῦ Πανιερωτάτου ἀγίου Φιλίππουπόλεως, Κυρίου Κυρίου Παΐσιου, 1819 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : παρὰ τῷ Τυπογράφῳ Δημητρίῳ Δαβιδοβίκῃ). – 61 στp.

РАЈИЋ, Јован

Μικρὰ Κατήχησις ἢ Σύντομος Ὁρθόδοξος Ὁμολογία : εἰς χρῆσιν τῶν τῆς Ανατολικῆς Ἐκκλησίας τέκνων / ἐκ τρίτου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως. – [Беч] : δαπάνη Αὐταδέλφων Δαρβάρεων Ἰωάννου καὶ Μάρκου, 1819 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : τύποις Δημητρίου Δαβιδοβίκῃ). – 93 στp.

ΣΥΝΟΨΙΣ ὄλων τῶν Ἐλευθέρων Τεχνῶν καὶ Ἐπιστημῶν : εἰς χρῆσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων / Ἐκ τῆς Γερμανικῆς μεταφρασεῖσα ὑπὸ Βασιλείου Π. π. Εὐθυμίου. – [Б. м.] : Νῦν δὲ ἀνατυπωθεῖσα δαπάνη Ἰωάννου Ταφρᾶ, 1819 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκῃ). – XIV, 104 στp.

ШМИД, Кристоф фон

Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς : εἰς χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας. Τόμος Πρῶτος / Μεταφρασεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν καθομιλουμένην

γλῶσσαν παρὰ Γρηγορίου Καλαγάννη Ἱεροδιακόνου τοῦ ἐκ τῆς Ἀγιάσου τῆς Μιτυλήνης. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1819. – 428 στρ.

ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟΝ Μικρὸν : πρὸς εὐκόλον μάθησιν τῶν παιδίων. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1820. – 47 στρ.

ДУКАС, Неофит

Ἦ κατ' ἐπιτομὴν Γραμματικὴ Τερψιθέα / ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα. – Ἐκδοσις τετάρτη ἐπιδιορθωμένη, ἐν ᾗ προσετέθη καὶ τὸ συντακτικὸν κατ' ἐρωταπόκρισιν καὶ προσέτι πραγματεία τις περὶ στιγμῆς, καὶ Ἀναλύσεως λόγου. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820. – 219 στρ.

Ἡ ΚΑΙΝΗ Διαθήκη. Τόμος Α'. – Ἐν Βιέννῃ : Τύποις καὶ ἀναλώμασι Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820. – [2], 376, [2] στρ.

Ἡ ΚΑΙΝΗ Διαθήκη. Τόμος Β'. – Ἐν Βιέννῃ : Τύποις καὶ ἀναλώμασι Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820. – 480 στρ.

Ἡ ΚΑΙΝΗ Διαθήκη. – Ἐν Βιέννῃ : Τύποις καὶ ἀναλώμασι Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820. – 376, 480 στρ.

Издање садржи оба тома, без увода и напомена.

ΠΥΡΡΟΣ ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ ἰσχυρότατος καταμαχητῆς τῶν Ρωμαίων. Τόμος Α' / Μεταγλωττισθεὶς ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὴν ὁμιλουμένην Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν ὑπὸ Χρηστάκη Ράγκου τοῦ ἐξ Ἀγράφων. – Βιέννη : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820. – 195 στρ.

Преведено према: Pyrrhus , König der Epirer, Roms mächtiger Gegner.

ΠΥΡΡΟΣ ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ ἰσχυρότατος καταμαχητῆς τῶν Ρωμαίων. Τόμος Β' / Μεταγλωττισθεὶς ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὴν ὁμιλουμένην Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν ὑπὸ Χρηστάκη Ράγκου τοῦ ἐξ Ἀγράφων. – Βιέννη : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1820. – 196 στρ.

Преведено према: Pyrrhus , König der Epirer, Roms mächtiger Gegner.

ΣΥΛΛΟΓΗ Διαφόρων Θεατρικῶν Ποιημάτων. Τόμος Α'. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1820. – 235 στρ.

Садржај: Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ / Δράμα τοῦ Μεταστασιου. Ὁ Φιλώτας : Τραγωδία / [Γ. Ε. Лесинг]. Ὁ Θεόφιλος ἢ χαρὰ εἰς τὰ λοίσθια : Δραμάτιον. Ἡ Ἀριάδνη ἐν Νάξῳ : Μελόδραμα / [J. X. Брандес]

ΧΡΗΣΤΟΜΑΘΕΙΑ Ἀπλοελληνικὴ / εἰς χρῆσιν τῆς Νεολαίας τοῦ γένους συλλεχθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως – [Беч] : ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ Ἰωάννου καὶ Μάρκου Δαρβάρεων ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μακεδονίαν κωμοπόλεως Κλεισούρας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Πεντάδων γνωριζομένων, 1820 (Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐν τῷ Τυπογραφείῳ τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκη). – 341 [тј. 311] στρ.

БОЈАЦИ, Михаило

Kurzgefasste neugriechische Sprachlehre, nebst einer Sammlung der nothwendigsten Wörter / Von Michael G. Bojadschi = Σύντομος Γραμματική τῆς Γραικικῆς γλώσσης : χάριν τῆς νεολαίας τῶν ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ τοῦ Καίσαρος εὐρισκομένων Γραικῶν / ὑπὸ Μιχαῖλ Γ. Μποιάτζη. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1821. – XXIV, 380 στp.

ГЕСНЕР, Саломон

Σολομῶντος Γεσνέρου Δάφνης : εἰς Βιβλία Γ' / Μεταφρασθεῖς ἐκ τῆς Γερμανικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς διάλεκτον ὑπὸ Πέτρου Νικολάου Δαρβάρεως τοῦ καὶ Πεντάδου. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐν τῷ Τυπογραφείῳ τοῦ Δ. Δαβιδοβίκη, 1821. – 186 στp.

NEON Ἡμερολόγιον τοῦ κοινοῦ ἔτους 1821 : πρὸς ὠφέλειαν καὶ τέρψιν τῶν ἀναγινωσκόντων σχεδιασθὲν καὶ τυπωθὲν. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1821. – XI, 13, 44 στp.

ΣΥΛΛΟΓΗ Διαφόρων Θεατρικῶν Ποιημάτων. Τόμος Β'. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1821. – 233 στp.

Садржај: Ἄλκηστις : μελόδραμα ; Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἡρακλέους : δράμα λυρικό ; Ἡ Απόφασις τοῦ Μίδου : μελόδραμα κωμικό / [M. K. Виланд]. Ὁ Ἄριστος ἢ ἡ ἀντευεργετιθεῖσα Φιλοπατρία / [Филемон].

ΧΡΙΣΤΟΠΥΛΟΣ, Ατανасије

Der neue griechische Anakreon = Ὁ Νέος Ἑλληνικὸς Ἀνακρέων / Ins Teutsche übersetzt von Anastassio Emmanuel Pappas, aus Macedonien. – Ἐν Βιέννῃ : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Δημητρίου Δαβιδοβίκη, 1821. – XIII, 237 στp.

Превод поезије Атанасија Христула на немачки, заједно грчки изворник и немачки прозни превод.

ШМИД, Кристоф фон

Ἱστορία τῆς Νέας Γραφῆς : εἰς χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας. Τόμος Δεύτερος, Περιέχων τὴν Ἱστορίαν τῆς νεανικῆς ἡλικίας καὶ προπαρασκευῆς τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν δημοσίαν αὐτοῦ πολιτείαν, τοὺς τρεῖς χρόνους τῆς ἐν τῷ κόσμῳ φανερᾶς ζωῆς του μέχρι τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ εισόδου εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ / μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν καθομιλουμένην γλῶσσαν παρὰ Γρηγορίου Καλαγάννη Ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς Ἀγιάσου τῆς Μιτυλήνης. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1821. – 388 στp.

ШМИД, Кристоф фон

Ἱστορία τῆς Νέας Γραφῆς : εἰς χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας. Τόμος Τρίτος, Περιέχων τὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς εισόδου τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἕως τῆς ἐπὶ τοὺς Αποστόλους καταπέμψεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ τὴν Ἱστορίαν ἐν συνόψει τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν ἀγίων Αποστόλων, καὶ τινὰς ἠθικὰς συμβουλὰς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν / μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν καθομιλουμένην γλῶσσαν παρὰ Γρηγορίου Καλαγάννη Ἱερομονάχου

τοῦ ἐκ τῆς Ἀγιάσου τῆς Μιτυλήνης. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκη, 1821. – 340 στρ.

МАРМОНТЕЛ, Жан Франсоа

Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἄλλεων : εἰς διπλᾶς μορφάς ; Λαῦσος καὶ Λυδία / Ἠθικὸν Διήγημα ἐκ τῶν τοῦ κλεινοῦ Μαρμοντέλη ; Ἀμφότερα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μεταγλωττισθέντα. – Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας : Ἐν τῷ Τυπογραφείῳ τοῦ Δ. Δαβιδοβίκη, 1822. – 133 στρ.

Жарко Д. Војновић*

Народна библиотека Србије
Скерлићева 1
11000 Београд

Кључне речи: Димитрије Давидовић, Беч, штампарија, породица Дарвар, грчке књиге, каталог

Žarko D. Vojnović

GREEK BOOKS OF THE DIMITRIJE DAVIDOVIĆ'S PRINTING HOUSE IN VIENNA

Dimitrije Davidović's printing house did not fulfill the expectations of Serbs, nor his personal ones, during its three years of work in Vienna. Because he did not get the general printing right, he got into big financial trouble. Using his acquaintance with the rich Greek-Aromanian family Darvar, he tried to overcome these problems by printing books in Greek. Taking into account the fact that this is still unknown in Serbian science, we present the available data on it, considering it important for the Serbian national bibliography, and in this way specific international cultural relations are additionally presented. At the end of the paper, a list of all Greek books that Davidović printed is given.

*stevlovi@gmail.com